

E cikk megjelenése — állóvíz-felkavaró, beszélgetésre, vitára, újításra serkentő tartalma mellett — azért is öröm szerkesztőségünk számára, mert megnyugtató bizonyítéka annak, hogy az októberi számban megjelent Kruchina-cikk főszerkesztői bevezetését nem mindenki találta sértőnek. A jelen írás szerzője, akit a kérdésben — a tiltakozókkal ellentétben (TMT, 1982. 12. sz. p. 527–528.) — „el nem kötelezett”-nek tekinthetünk, hiszen sem könyvtárat, sem fenntartót, sem hálózati központot nem képvisel, éppen e megjegyzések hatására olvasta el a cikket, és vetette papírra gondolatait, kritikai észrevételeit könyvtárról—hálózatról, vagyis: az „inkrimináló” bevezetőt pontosan annak vette, aminek szántuk: gondolatébresztőnek, vitaindítóknak. . .

A szerk.

HABENT SUA FATA BIBLIOTHECARUM

Kruchina Ottónak a Tudományos és Műszaki Tájékoztató 1982. októberi számában megjelent írása címére pillantva majdnem továbblapoztam. Aztán a főszerkesztő megjegyzései gyanússá tették, különösen meghökkentve azzal, hogy első pillantásra érthetetlenül átváltott a *hálózat léte vagy nem léte* dilemmájára. Így már el kellett olvasni. S a jól megragadott és szellemesen megírt cikk érzékeltette számomra, hogy nemcsak az oktatás, hanem a gyakorlat felől nézve is élő gondról van szó. Eddig azt gondoltam, hogy csak számomra okoz nehézséget minden szeptemberben, miként magyarázom és értetem meg első éves hallgatókkal, hogy mi az a könyvtár, melyek a jellemzői és a többi kulturális intézménytől megkülönböztető jegyei, miként is mutathatom meg számukra a könyvtári rendszerszervezés egyik (sőt hosszú ideig egyetlen alapformáját, a hálózatot?

*

Remélhetőleg nem szükséges részletezni és megismételni a Kruchina által elsorolt kérdéseket és gondokat. Szögezzük le: jogszabályaink, szakirodalmunk és szakajtonk „főúri eleganciával” kerüli meg ezeket a kérdéseket, mintha régen eldöntöttek, másrészt következmények nélküliek lennének. Nem foglalkozik velük. Az elmúlt évtizedek szinte büszke belenyugvása abba, hogy nálunk nincs „bevett”, az akadémia által elismert könyvtártudomány — sőt lemondás arról, hogy valaha is lesz (legyen) — azt is eredményezte, hogy jónéhány elméleti probléma tisztázásáról lemondunk, néha létezésüket is alig érzékeljük. Emiatt nem foglalkozunk a

mai jelenségek történeti—elméleti elemzésével (legfeljebb szűk, prakticista módon), s ennek szükségszerű velejárója jogszabályaink pongyolasága; terminológiánk szegényesége miatt a megfogalmazások ködösítő, sokféleképpen magyarázható és értelmezhető mivolta. Éppen a *könyvtár* fogalmának és kritériumainak problematikája jelzi talán a legjobban, hogy vagy tanácstalanul toporgunk, vagy szinte évszázados terminológiával operálunk, vagy átengedjük a terepet a lexikon-szerkesztőknek, teret hagyunk az értelmező szótárak szöveftőinek, hiszen logikus, hogy a *könyvtár* = *könyvek tára*. Finomabban: könyvek gyűjteménye. S aztán siránkozunk, hogy a kívülállók (még az ún. műveltek, sőt nem ritkán a könyvtárban dolgozók!) „könyvtár-képe” is szegényes, ósdi; majd ennek következtében könyvtárhatalmi kultúránk alacsony, munkánk egyéni és társadalmi megítélése megalázó, jobb esetben múlt századi.

Mielőbb bárki rálegyintene az eddigiekre és az ezután kifejtendőkre, s a sajnos pejoratív értelművé vált akadémiázással, elméletieskedéssel illetné, hadd szögezzük le, hogy nagyon is *gyakorlati és élő gondnak érezzük*, s egyik feladatunknak éppen ennek a megmutatását tekintjük. Most előljáróban csak annyit, hogy megítélésünk szerint e kritérium-támasztás hiánya az egyik, nem csekély oka annak, hogy több mint negyedszázada (az 1956-os tvr. óta) szélmalomharc könyvtárügyünk elaprózottságának felszámolása. A tízezer lakosra jutó „könyvtárak” nagysága éppoly kétes dicsőség, mint az ugyanannyi lakosra jutó költők száma, mert az értékkritérium kizárásával, vagy „béke-perspektívájával” jár együtt. S ez a könyvtárügyet a valóságosnál

jóval nagyobb és bonyolultabb, szinte irányíthatatlan szörnyszülötté teszi, miközben ebben nem is a tény, hanem az a következmény a legfőbb gond, hogy csip-csup dolgokra való figyelés együtt jár az erők szétforgácsolásával, a fontos és kevésbé lényeges egybe mosásával stb. Hadd ne folytassuk!

Még ugyancsak a bevezető gondolatok között hadd mentsük föl magunkat, és hársítsuk el a tévedhetetlenség vádját. Még ha nem is műszaki szakkönyvtárosként, de mindössze csak annyit vállalunk, hogy talán „gondolataink cikké értek”, sőt nem is adott könyvtártípusra vonatkoztatva, mert a gondot általános érvényűnek véljük. Ezért azt javasoljuk, hogy e témakörben a *Pro Memoria* alakuljon át *Disputá*-vá, talán nem is a „vitassuk meg”, hanem a „beszéljük meg” értelmében, s legyen a TMT kezdeményezője és fóruma vállalt funkcióját meghaladó, egész könyvtárügyünket érintő kérdések tisztázásának.

*

Azt reméljük, hogy jól értjük Kruchina Ottó problémáját, s ezért is messzemenően értékeljük, hogy a végülis arra a kérdésre leszűkíthető gondját: mekkora állománytól minősíthető valami könyvtárnak? – széles kitekintéssel fogalmazta meg, „járta körül” mindannyiunk számára. Az önmaga megfogalmazta kérdésre – megítélésünk szerint – mégis kevésbé megnyugtató és általános érvényű, noha eddigi szemléletünktől eltérő, szinte szentségtörő választ adott: nem minden könyvtár könyvtár! Hogy válaszát nem érezzük elégségesnek, azt annak tulajdonítjuk, hogy jöllehet előbb ő maga érezte elégtelennek a definíciókat, a végére maga is leragadt a könyvtár-a-könyvek-által-határozható-meg gondolkodásmódnál.

Tegyük gyorsan hozzá: nem (csak) az ő hibája. Általában, s a szakmában is hajlamosak vagyunk megelégedni arról, hogy a *könyvtár elnevezés* merő *konvenció*. „Törzsfejlődése” során szinte a legrövidebb ideig volt a könyvek tára, mert hiszen előbb agyagtáblákat, papirusz- és pergamentekercseket stb., később pedig mindenféle nyomtatott, majd az újabb és újabb információrögzítés módozataival készült, vagyis a különböző korokban született, *rögzített és egyszersmind többszörözött, használatában időkoordinátákhoz nem kötött, individualizált (vagy individualizálható) módon felhasználható, közhasznú tudattartalmakat hordozó dokumentumokat fogadott magába a mindenkori könyvtár*. (Ezért is fölösleges és legfeljebb átmenetinek tekinthető mindenféle jelző és újonnan kreált, megkülönböztető elnevezés: médiatár, mediotéka, politéka, eszköztár, információtár, sokeszközű kommunikációs központ, totális könyvtár, dokumentációs intézmény, tájékoztatási központ stb.) Ha elfogadjuk (s mi mást tehetünk? !), hogy a *könyvtár* elnevezés konvenció, *absztrahált fogalom*, mely állandó jelentésváltozáson átmenő,

mindenképpen kibővült tartalmú, s egy történelmi–társadalmi képződmény jelölésére szolgál, akkor ebből logikusan az is következik, hogy *mindig az adott kor támasztotta formában, jellemzőkkel, ismérvekkel jelenik meg*. Így hát meghatározása, leírása, követelményrendszere stb. koronként változik. (Ez is fontos momentum annak kijelentéséhez, hogy nem operálhatunk régi kritériumokkal meghatározásokor, s minden korszaknak meg kell találnia a releváns jellemzőket.)

Szokás ezt az intézményt az emberiség kollektív memóriájának, az emberi ismeretek tárházának stb. titulálni. Ha ebből indulunk ki, akkor azt is látnunk kell, hogy *mindenkor ismeretekért, tudásért*, – mai szóval – információért *fordultak hozzá*, s a maga módján mindig is azzal szolgált. Ezért súlyos tévedés azt gondolni, hogy a könyvtár lényege a könyvek (s most nyugodtan behelyettesíthetjük: dokumentumok) szolgáltatása. *A könyvtár mindig az addig felhalmozott tudattartalmakat szolgáltatta a hozzáférőknek*, csakhát ez mindig valamilyen „fizikai hordozó” útján, közbejöttével és mindenkor ezeket a hordozókat intézménnyé, gyűjteménnyé szervező könyvtáros segítségével történhetett és történhetik ma is. A „*hogyan*” *változott* a történelmi igények és adottságok konfrontációjából adódó módon és formában. (Pl. az ókor, sőt jórészt a középkor is még megkísérelte a teljességet egyetlen könyvtárban – ma könyvtártípusok sora és könyvtárak százezrei és együttese igényel világméretű összefogást; eleinte és néha a katalógusra is alig volt szükség, majd a bibliográfiával alkottak hatékony feltáró eszközt, – ma számítógépes adatbázisok kibontakozásának korát éljük; régen el kellett utazni a könyvért – ma elvileg és gyakorlatilag lehetséges, hogy „házhoz vigyünk” a szükséges ismereteket, stb.) Vagyis ma a könyvtár absztrahált fogalma, „filozófiai képe” mögött hosszú, a spirálishoz hasonlítható történelmi fejlődést, önmagát mind magasabb és magasabb fokon megismétlő intézménytípust kell elképzelnünk, amely mai fokán *rendkívül bonyolult rendszert alkot, s a szolgáltatások sokféleségét képes produkálni*. Ilyen módon tehát *önmagában egyetlen könyvtár sem értelmezhető, ragadható meg*.

Más aspektusból és megintcsak történetiségében szemlélve: kezdetben és sokáig a könyvtár univerzális, enciklopédikus, s csak a 18–19. század kényszeríti ki felbomlását, alakítja ki a könyvtártípusokat. Ennek következménye, hogy minden könyvtári funkció számára, minden földrajzi terület és település, intézmény, vállalat, stb. számára külön-külön könyvtár jött létre. Leegyszerűsítve: ahány lehetséges funkció és lehetséges fenntartó – annyi könyvtár. S később mi ezekre építettük a hálózatot. (A hálózatra később térünk rá.)

Minthogy Magyarországon sok az apró település, a kis intézmény, hivatal, kicsik a termelő üzemek, iskolák stb., sőt egyenként többféle igényt támasztanak (típus)

— óhatatlanul túl sok ún. könyvtár jött létre az elmúlt másfél évszázadban.

Mindeddig eléggé egyoldalúan a könyvtárt, mint *felhalmozó* intézményt értelmeztük, holott ez csak az egyik aspektusa. Így öncélú lenne. Ez csak eszköz ahhoz a másik lényegi sajátosságához, hogy t.i. *a könyvtár közvetítő, szolgáltató intézmény*. S ezt ismét többrétűen és sokoldalúan kell felfognunk. Szolgáltató minden fontos társadalmi tevékenységi forma (kutatás, oktatás, terelés, közművelődés) számára és annak sajátosságai szerint — s ezzel majdnem egyedülálló (mert csak az iskolához hasonlítható) kultúrák közvetítő intézmény. Kapcsolódik a szellemi javak elsajátításához, s ennek révén a nagyon sokféle alkotás különböző folyamataihoz. De közvetít úgy is, hogy ma már a legnagyobb könyvtár is képtelen megállni önmagában, ezért rászorul és közvetíti — a sajátja mellett — mindig más intézmények dokumentumait és szolgáltatásait. (Itt most nincs terünk a közvetítés és/vagy új ismereteket is létrehozni-képesség — ugyancsak kulcskérdésnek és fogalomnak érzett — kérdéskörét kellő mélységben tárgyalni a könyvtár vonzataként. Csak jelezzük!)

Mindezek alapján „a” könyvtár *rendszerint* az információközlő (pontosabban: közvetítő, kultúrák közvetítő) hálózat része, *jellegét tekintve* sajátos tömegkommunikációs intézmény, *funkciója szerint* a társadalmi munkamegosztás aktív résztvevője, *működésében* pedig termelési eszköz, így közvetve vagy közvetlenül hozzájárul a nemzeti jövedelem megtermeléséhez. (Most fegyelmézzük magunkat, és ezúttal nem tekintjük feladatunknak ennek sem a bővebb kifejtését, sem az ebből fakadó következtetések levonását.)

*

Mindezekkel a tömör és elméleti fejtegetésekkel sem volt szándékunk (egyelőre aligha vállalhatnánk!) definícióhoz eljutni. Csupán az volt a célunk, hogy rámutassunk: *a könyvtár kritériumainak közel sem elégséges megközelítése* a könyvek száma, sőt még általában a *dokumentumok száma* sem az. De még erről az oldalról nézve is (s erre Kruchina is utal) más és más a helyzet könyvtártípusonként, s tegyük hozzá, tudomány- és termelési áganként is. Így más, bár belátjuk, hogy ennél kevésbé operacionalizálható, egzakt mérési adatokkal nehezebben megragadható momentumokat ugyancsak be kell kapcsolnunk ítélezésünkbe!

Nem vállalkozhatunk azonban ezeknek teljes körű áttekintésére sem, mert bőven meghaladja egyetlen cikk kereteit, részben pedig mindenképpen szeretnénk eljutni a *hálózat* problémájához is.

Talán az eddig írtak is elégséges módon jelzik, hogy a könyvtárrá válás folyamatához történelmileg is szükséges volt, s hisszük, hogy ma ugyancsak *elengedhetetlen* az a társadalmi (kutatási, oktatási, termelési, közművelődési)

igény, vagy tágabban *szükséglet*, mely olyan sokrétű és állandóan jelenlévő szolgáltatásokat feltételez, hogy helyben lévő könyvtár nélkül elláthatatlan, s csak így szolgálható ki. Ezzel nem kevesebbet és eléggé szentségtörően azt állítjuk, hogy *nem kell mindenütt könyvtár*, ahol eddig úgy hittük. Fogalmazzunk pontosabban: ami kell, vagy jó, ha van, az nem feltétlenül könyvtár! Még pontosabban: nem kell, hogy tagja legyen egy intézménytípusnak, -rendszernek. Nevet találni ráérünk (ellátópont, fiók, stb.), ill. semmivel sem igényel nagyobb és más figyelmet, mint hogy bárkinek lehet magán-„könyvtára”, könyvei, folyóiratai, stb. — ha van rá pénze. S ez a pénz lehet állami, szövetkezeti pénz is. Minthogy használói köre és potenciálja sokszor el sem éri egy tisztességes magán-„könyvtárét”, ezért aligha igényel más „bánásmódot”, mint azok — csak azért, mert nem magánpénztárcából fizették és nem magánlakásban tárolják.

Az előbbi, az igénylő és használói tényező megléte mellett kiemelendő a *szolgáltatóképesség* is. S ehhez nem elegendő „X” kötet, „Y” előfizetett folyóirat, melyet jobb esetben egy-két ember használ (ha használ!). Ennek bármikor és bárki által elérhetőnek kell lennie, feltártnak és visszakereshetőnek, helyben használhatónak, vagy elvihetőnek. S ez még kevés. Képviselnie kell egy nagyon szerény „teljességet”. Azért is tettük idézőjelbe, mert nagyon félve írtuk le, hiszen hamar félreérthető és -magyarázható. Sietünk megmagyarázni: részben használói közege, részben tudományterülete, kiadványtípusa válogatja, részben pedig jó értelemben vett mindennapos igényt feltételez, részben pedig azt, hogy ez kiegészíthető (és nem pótolható!) legyen a rendszer működése révén. S ez már átvezet ahhoz, hogy *a szolgáltatóképesség ikerszava a fogadóképeség* is — mint kritérium. Vagyis a könyvtár kritériumának érezzük azt a képességet, hogy igényelni és fogadni tudja a hálózat, a rendszer szolgáltatásait. Bármennyire furcsa: képesnek kell lennie a rendszer-tagságra.

Talán érzi már az olvasó, hogy Kruchina Ottóval szemben, bizony a magunk részéről feltételnek tekintjük a könyvtárrá váláshoz a megfelelő térszükséglet biztosítását, de legalább önálló helyiségű elhelyezést (amely ennek a szolgáltató- és fogadóképeségnek a kifejlesztéséhez elengedhetetlen alapfeltétel); és a legalább egy függetlenített és szakképzett könyvtárost is, aki viszont megszervezi, mobilizálja, „lelket lehel” az élettelen dokumentumhalmazba, bekapcsolja, bekapcsolódik a rendszerbe, ebbe a bonyolult szerkezetbe, amely nélkül viszont nem élhet.

*

A szolgáltató és/vagy fogadóképeség már a *hálózat* *problematikájára* utal.

Annak idején jól megtanultuk, de – pro memoria! – talán *nem felesleges felidézni a hálózat eredeti, lenini lényegét*, megfogalmazását. A Lenin aláírásával 1920-ban megjelent dekrétum szerint „valamennyi könyvtár... be kell kapcsolni az OSZFSZK egységes könyvtári hálózatába.” (Felhívjuk a figyelmet arra, hogy tehát eredetileg *valamennyi* könyvtárát és *egyetlen* hálózatba, hiszen egyszámban fogalmazták!) Rendeltetését és indokát – ugyancsak Lenin – így fogalmazta meg: mivel nem lehet megkapni „azokat a könyveket sem, amelyek megvannak nekünk.” Ellenszerűl ajánlotta hát a könyvtárak közös szervezetbe való összekapcsolását, mégpedig igen messzire vezető indoklással. „Most fel kell venni a harcot a szervezatlenség maradványai, a zűrzavar, a nevetséges hatásköri viták ellen... Hozzá kell látnunk, hogy megteremtjük a szervezett könyvtárhálózatot; ... ne létesítsünk párhuzamos szervezeteket, hanem hozzunk létre egységes, tervszerűen dolgozó szervezeteket. Ebben a kis dologban forradalmunk alapvető feladata tükröződik. Ha a forradalom nem oldja meg ezt a feladatot, ha nem tér rá arra az útra, hogy tervszerűen dolgozó egységes szervezetet hozzon létre... akkor ez a forradalom polgári forradalom marad.” (Mint ahogy írásunk jellegéből következően tudatosan a minimális mértékben hivatkozunk, legyen elég ennyi: idézi Sallai István–Sebestyén Géza: A könyvtáros kézikönyve. 2. átdolg. és bőv. kiad. Bp. Gondolat, 1965. p. 49., s – megint csak pro memoria – célszerűnek látszik újraolvasni a további, kétfelnyit kifejtését is a hálózatnak a Sebestyén Géza írta fejezetben!)

Engedje meg az olvasó, hogy most ne emeljünk ki semmit, ne kommentáljuk ezt az idézetet, inkább hadd kérjük arra, hogy olvassa el annyiszor, ahányszor szükségét érzi ahhoz, hogy minden aspektusát végiggondolhassa napjaink könyvtári jelenségeivel kapcsolatban.

Mi itt és most – mintegy átmenetként – csak arra hadd mutassunk rá, hogy a könyvtártípusok sora a polgári társadalom, a polgári könyvtárügy keretei között jött létre az egyes és elkülöníthető funkciók ellátására, igények és szükségletek kielégítésére. Ez rendjén is van. De ne felejtjük: akkor úgy képzelték, hogy az így differenciálódó könyvtár, most már egy-egy feladatra koncentrálva a figyelmet, önmagában, egy-egy könyvtár önállóan és önállóan képes lesz megoldani feladatait. Szó sem volt még bármiféle rendszerről, hálózatról, sőt különösebb együttműködésről sem. (Igaz, nemsokára már be kellett látni az együttműködés szükségességét, az egymásra utaltságot. Másrészt nem eléggé tudatosult nálunk, hogy a *public library* eleve rendszerként, városi rendszerként jött létre!)

Nálunk Magyarországon különösen így, atomizálva jöttek létre a könyvtártípusok, legyen szó akár iskolai, nép-, vagy szakkönyvtárról, illetve ezek különböző változatairól. (Most átmenetileg tekintsünk el egyrészt a *public library*-t meghonosítani szándékozó Szabó Ervin-i

törekvésektől, majd a tanácsköztársasági rendszerbe és együttműködésbe fogni törekvő tervektől, intézkedésektől, ill. arról a kevesek által ismert elképzelésről, melyet egyebek között Mihalik József és Gulyás Pál fogalmaztak meg a Múzeumi és Könyvtári Értesítő hasábjain az 1910-es években, s mely megyei hálózatot tervezett létrehozni. Ezek sajnos hosszú ideig hatástalan vagy kevésbé hatásos kísérletek voltak!) A felszabadulás után és azóta is (az előbbi szellemben gondolkodva, sőt a kultúra demokratizálásának szándékával is megtoldva – megindokolva, hogy minél közelebb vigyük az emberekhez), annyi könyvtárat hoztunk létre, ahány típust és fenntartót csak sikerült találni. Így lett minden kicsi faluban is közművelődési és iskolai, sőt termelőszövetkezeti, esetleg más ún. könyvtár is. Csak az utóbbi időben kezdjük felismerni (bár még ugyancsak akadozva megvalósítani!), hogy *nem sok, hanem erős könyvtár kell, és olyan kevés, amilyen kevés csak elég*. Reményünk szerint ez a kevés könyvtár nem hogy csökkentené, hanem erősíti az ország minden lakosának, minden irányú igényének jobb kielégítését. Vagyis a kevés könyvtár mindegyike vállalja el mindazokat a funkciókat, amelyek adott vonzási területén igényként felmerülnek. Tehát *nem annyi könyvtár kell, ahány feladat fellelhető, hanem adott könyvtár annyi feladatkör kielégítésére vállalkozzék, ahányra szükség van*. (Igy hát a jövő inkább a „több funkciójú” könyvtaré, ez az „igazi” könyvtár. S hosszú távon így már a „több” jelzőnek sem lesz értelme, csak átmeneti különbségtételre szolgál. Persze ahol a valóságos igény egy funkciónak szól, ott legyen csak egyfunkciójú!)

Mindez azonban továbbra is rendszerben képzelhető el, csak paradox módon nem a hálózati különállás formájában, s nem is a most favorizált együttműködési formákban, hanem a *helyi rendszerekben*. Ebben persze van csalás, hiszen a dolog lényege „csak” abban más, hogy *a könyvtári környezet figyelembevétele legyen a rendszerszervezésben hangsúlyosabb, mint a tulajdonosi szemlélet*. S az előbbiből ugyanúgy felépíthető és felépítendő az országos rendszer, s amelyet még más nézőpontból úgy kell megszervezni, hogy a szakterületi, szaktudományi ellátás igényeinek is megfelelően.

Megvalósításának nyilván számos feltétele van: az autarktikus és tulajdonosi szemlélet felszámolása (hisz nálunk voltaképp össznépi tulajdon van – ld. az MSZMP programnyilatkozatában a föld tulajdonjogát!); aztán a könyvtári minimumok magas szinten való megállapítása; annak tudomásulvétele, hogy mindegyik funkció a maga módján és helyén egyaránt fontos, egyik sem alábbvaló, mint a másik; továbbá a rendszerhez „nem-könyvtárak” is tartozhatnak stb. Talán emiatt most még utópiát fogalmaztunk meg. De tehetjük, mert sem tulajdonost (könyvtárat), sem fenntartót nem képviselünk. S a mostani és még ki tudja meddig tartó takarékos/ínséges időszakban hátha akad közte egy-két továbbgondolható szempont!

*

Jól tudva, hogy az előbbi rendszer még jó esetben is a messzi jövő „zenéje” lehet, térjünk rá a hálózatok mai problematikájára! A hálózat, vagy mi jöhet helyette – ahogy *Futala Tibor* sugallta – kérdésére.

In medias res válaszunk: a hatáskör nélküli, ráerőszkolt, csak helyzetéből következő központ vezette, mindössze pusztán a hálózati–módszertani munka által összetartott, zömében könyvtárnak sem nevezhető egységekből álló hálózat – nem. *Egymáshoz kapcsolódó, egymásra építő, szolgáltatások nyújtására és fogadására képes tényleges könyvtárak megfelelő érdekekkel összefogott rendszere* (melyek esetleg hajszálereket, mint előretolt csápokat bocsájtanak ki magukból) – igen. Hogy ezt majd hálózatnak, vagy valami más szövetségi rendszernek, vagy bárminek nevezzük – közömbös. Legfeljebb: ha már a könyvtár elnevezés ügyis konvenció, és úgyis mást tudunk mögötte, mint a szó pusztán lefordítása-jelentést, akkor *tiszteletből nevezzük hálózatnak, de mást is értsünk bele a jelentéstartalmába!* Megváltozott, meg kell hogy változzon a hálózat jellemzői–sajátossági köre is!

Nézzük a hálózat néhány neuralgikus kérdését! (Persze nem foglalkozunk minden részletkérdéssel, különösen nem azokkal, melyeket Kruchina Ottó amúgyis érintett, mint pl. az egyik oldalról hatáskör nélküli, kolduló–könyörgő hálózati központ, amelyre a másik oldalról viszont olyan kényes feladatokat bízna, amelyet más magasabb ponton kényelmetlenül vállalni.)

Magyarországon az emlékezetes 1952-es minisztertanácsi határozat először a tanácsi közművelődési könyvtárak körében hozott létre hálózatot. Ennek első változatában igen lényeges vonás volt a hálózatszervezés kezdeti időszakában a későbbi korszakhoz képest sokkal fontosabb módszertani, instruáló, képző stb. funkció, emellett a központi állományellátás, sőt – bár igen képletes formában – a könyvtárosok anyagi „függősége” a szerény tiszteletdíj vagy jutalom formájában. Vagyis akkor nemcsak szép „eszmék”, hanem olyan csúnya kategóriák is erősen egymáshoz fűzték a hálózat tagjait, mint az egymásra utaltság, a hierarchia, az érdek. Később arra eszméltünk, hogy ez így nem demokratikus, s tanácsi kezelésbe adták e könyvtárakat. Ez ugyan sokat „hozott is a konyhára” (könyvbeszerzés, elhelyezés), de *Sallai István* szellemes és szemléletes hasonlata szerint a vízvezetékrendszerű működés helyett egymástól független kutak egymás mellettiségét eredményezte. Vagyis megvalósult a hálózatba foglalt, szocialista tartalommal megtöltött, de – népkönyvtár. S voltaképpen ennek a Sallai-felismerésnek az eredménye az „új” közművelődési könyvtári koncepció, mely először 1968-ban került az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács elé, aztán művés megmunkálás segítségével a III. országos könyvtárügyi konferencia anyaga lett, s végül az 1972-es szakmai irányelvek formájában vált iránytűvé, de nem vezérlő művé. Igazán ekkor öltött testet a Lenin és

Szabó Ervin által szocialista könyvtári modellnek is alkalmasnak tartott public library – mint keret. Ez már „felismerte” (amit kellően aktivizált történeti ismeret és gondolkodás birtokában tudnunk kellett volna!), hogy tudniillik a public library eredendően rendszerként, jóllehet mint tipikus polgári képződmény, városi (és agglomerációja) rendszerként jött létre. Ezért a szakmai irányelvek – alapozva a településhálózat-fejlesztési kormányrendeletre –, a módszertani (laza, felügyeleti) hálózat mellé megtervezte az ellátási hálózatot. De nem helyette – s ezt a módszertani „jogokkal” rendelkező hálózati központnak kellett (volna) megvalósítania. Úgy tűnik, hogy most, az ellátórendszerek kifejlesztésével teremtdőnek meg a valóban hálózati keretek – de még mindig a jogi konzekvenciák nélkül, de már az anyagi érdek, érdekeltiség felismerésével, felismertetésével.

Vegyünk másik példát! Nemrégiben olvashattunk egy rövid írást – mondhatni jelentéktelen orgánumban! –, konkrét vizsgálódásokon, tapasztalatokon alapuló megállapítás-sort, mely többszörösen is kapcsolható jelenlegi problémakötegünkhöz. (Engli Katalin: A hálózati elv érvényesülése a szolgáltatások közvetítésében. = Vas megyei Könyvtárak Értesítője, 1982. 2. sz. p. 3–5.) Most csak egy, a szerző szerint is csak úgy mellékesen megfigyelt jelenséget ragadjunk ki! „... az iskolai könyvtárak (és az iskolák) a községi könyvtárakon keresztül a tanácsi közművelődési könyvtárak szolgáltatásait veszik igénybe, amint olyan igény merül fel, melyet nem lehet a település iskolai könyvtárában kielégíteni.” No, és? – mondhatja bárki – mi ebben a meglepő, az új? Közhely. Valóban az, a hétköznapiak során gyakran átsiklunk felette, ha nem foglalkoztatnak a mostanihoz hasonló kérdések. Miért? Gondoljuk végig, s vonjunk le a könyvtárpolitikai következtetést! Az eddigi és a jelenlegi helyzetben az iskolai könyvtári „hálózat” nem más, mint egy árnykép. Mint rendszer nem működik, nem is működhet, hiszen pusztán a funkciójuk és földrajzi elhelyezkedésük révén egy hálózatba került, egymás mellett létező, atomizált, sokszor aligha-könyvtárak együttese, melyet kinevezett hálózati központ (ha van már!) és jobb esetben „kirakat” hálózati alközpont (járási–városi „bázis” iskolai könyvtár – melynek más-jellegű funkcióját nem, csak az alközpontot vitatjuk! –) fog össze legfeljebb, ha módszertanilag! Szolgáltatóképes hálózati központok és alközpontok híján nem jöhetett létre rendszer, nincs mit szolgáltatni (csak jótanácsot!) és a (zömmel) felkészületlen könyvtáros a jobbik esetben csak annyit tesz, hogy az ugyancsak sokszor felkészületlen falusi könyvtárhoz fordul, s minthogy az egy kialakult, s lassan rendszerré váló hálózatba tartozik – talán lesz a kérésből valami. Hogyan is fogalmazott az 1930-as évekről Földes Ferenc? Jobb kultúriközösítettnek lenni városban, mint falun.

A könyvtárpolitikai következtetés pedig: a *csak „módszertani” munkára épített hálózat erősen megkérdőjelezhető*, a hálózat régi összetartó kapcsai és vonásai (azonos módszerek stb.) átgondolásra várnak, illetve úgy tűnik: *felelősítésre szorulnak olyan motívumok, mint a központosított szolgáltatások, munkamegosztás, közteherviselés stb.* Ne szégyelljük kimondani (az élet más, éppen a könyvtárak által kiszolgált területei ettől visszhangosak, csak mi vagyunk szemérmesek, vagy nem elég konzekvensek!): meg kell honosítani, vagy ahol már van, fel kell erősíteni a könyvtári rendszerben is az *érdek* kategóriáját. (Nem részletezzük, csak arra hivatkozunk – pro memoria –, hogy a Filozófiai Kislexikon egyrészt megkülönböztet egyéni, csoport, osztály, nemzeti, társadalmi érdeket – a maga helyén mindegyiknek jogosultsága van, de régen rossz, ha az együttműködési készség a könyvtárügyben az egyéni – az igazgató – érdekein nyugszik csupán! Folytatva: *az érdek nem az egyén tudatának és akaratának terméke, azok az objektív társadalmi viszonyok hozzák létre, amelyek megfelelő irányt szabnak az emberek akaratának és cselekvésének*”; továbbá „minden társulás az oda belépő egyének választása alapján jön létre, szerveződik meg. . . A közös érdek objektíve ugyan az adott közösség minden tagjának érdeke, mégsem ismeri fel a közösség minden tagja.” Vagyis – fel kell ismertetni!)

Minthogy az olvasó türelmének igénybevételében ugyancsak messzire mentünk már, ezúttal mellőzzük annak történeti bizonyítását, hogy a munkamegosztás–együttműködés–érdek gondolatlánc a könyvtárügyben is történelmi korszakonként merült, vagy nem merült föl, másrészt más és más tartalommal nyilvánult meg. Ne feledjük azonban, hogy a korábban különálló könyvtárakat annak idején nálunk is azért szervezték hálózatba, mert – Kovács Máté szerint – az „azonos feladatkörű könyvtárak együttesen jobban el tudják látni feladataikat, mint külön-külön.” Aztán az 1960-as évek végén a hálózatközi együttműködési lehetőségek szükségének érzékelése, fokozódása sürgette a III. országos könyvtárügyi konferencián a merev hálózati különállás áthidalását és teremtette meg az új jogszabály (tvr) azt, amit ma együttműködési körnek nevezünk. De utat tettünk meg a teljesen ingyenes könyvtári ellátástól annak felismeréséig is, hogy az információ áru, s csak bizonyos alapszolgáltatásokat tekinthetünk állampolgári jognak, ingyenesen.

Mindezekkel a látszólag logikátlanul és összefüggéstelenül egymás mellé rakott gondolatokkal azt kívántuk jelezni, hogy a történelem a kontinuitás és diszkontinuitás egysége a könyvtárügyben is, s az egyes korszakok a megszüntetve-megtartás alapján váltják egymást, s az új körülmények új megoldásokat (is) igényelnek. Ezt figyelmen kívül hagyni egyenlő a visszafejlesztéssel, a fejlődés akadályozásával, s ezért retrográd.

Úgy látjuk, bőven elérkezett az ideje, hogy akár a *hálózatot*, akár az együttműködési kört (vagy nevezzük bárminek) *társulásnak, szövetkezésnek* fogjuk fel, amely társulásba nem(csak) felülről osztják be a tagokat, hanem jólfelfogott érdek alapján érdemes is odatartozni. A „szövetkezés” tagjainak „megéri”, hogy annak részesei, sőt ezért feltételeket teljesíteni szintén ugyan-csak érdemes. S mivel ezek a kategóriák szélesebb értelemben éppen azokon a területeken érvényesülnek, ahol a szakkönyvtárak tevékenykednek, ezért éppen itt érdemes leginkább végiggondolni ezeket a kérdéseket. Itt jelentkezik inkább a csoportérdek, míg a közművelődés, vagy az oktatás területén inkább (de nem csak!) össztársadalmi érdekek mérlegelésével célszerűbb gondolkodni.

Éppen ezért is tekintjük inkább a magunk részéről a régi reflexek továbbélésének Kruchina cikkében a végső aggályokat: jaj, mi lesz a hálózatból kihagyottakkal?! Az ugyan helyes, hogy nem végérvényesen akar eltávolítani, de végülis miért csak a hálózati központ aggódik?

Kár, hogy nem jelzi, miként reagáltak az érintettek. Talán nem is jelezhetette még. Szerintünk kevésbé romantikusan szemlélve, két dolog lehetséges. Vagy olyan helyen vannak ezek a „könyvtárak”, ahol nem is kell igazi könyvtár – s akkor nem történt semmi, csak realizálták a valót, s ha mégis támad az ottaniaknak könyvtári igényük, magánemberként elmennek egy nyilvános könyvtárba. A másik csoportba azok sorolhatók, ahol kellene lennie igazi könyvtárnak, de nincs. Erről az utóbbiról érdemes meditatálnunk. De ismételjük: miért félünk attól, hogy a fenntartó, a megrendelő tenni, „áldozni” kényszerüljön, ha vissza akar térni a hálózatba?! (Emellett győzködhetünk is, de az étel elfogyasztásához a legjobb érv az éhség!) Persze a dologhoz az is hozzátartozik, hogy legyen fontos, szinte elengedhetetlen számára a hálózat tagjának lenni. Veszítsen azáltal, ha kiteszítják a hálózatból. A másik oldalról viszont a hálózati központnak szintén „érje meg”, ha szolgáltatásokat nyújt, hogy tagkönyvtárai vannak, sőt legyen fontos, hogy minél jobbak legyenek. (Ez utóbbi enyhe utalással, bár nagyon hangsúlyosan azt is jeleztük, hogy nem módszertan-ellenesek vagyunk, csak önmagában a szenteltvízben nem hiszünk! Régen minden bizonnyal helyénvaló volt, ma már retrográd az a felfogás, amit Kruchina – az ellentábor idézve – jogszabályokkal is megtámogatottan, és bizonyos közfelfogást tükröző nézetekként sorol fel, mint pl. „. . . a hálózati központ arra való, hogy mindezen áldatlan állapotokon igyekezzen változtatni, győzze meg a fenntartót, hogy szunnyadó igényeit ébressze fel önmagában. . . és ha már mindenki alszik, legalább a hálózati központ virrasszon.” Nem furcsa? A víz győzze meg a halat arról, hogy fogyasszon – használja a – vizet?!)

*

Nem fejezzük be, csak abbahagyjuk. Miközben a cikket írtuk, abban előbbrehaladva, egyre jobban éreztük a nehézségeket. Az okok, összefüggések feltárása még könnyebben ment, a megoldás már nehezebb, s valószínűleg nem mindig a legjobbakra bukkantunk. Mentésit bennünk az, hogy „csak” cikket formáltunk gondolatainkból, s nem intézkedési tervet, vagy jogszabályt. A beteg (a könyvtár kritériumrendszere s a hálózat) adott,

megingott egészsége erősítésre, feljavításra vár. A terápiához a diagnózis is hozzátartozik, s ha ehhez, s még kevessebbel a terápiához is adtunk gondolatokat, akkor már megéri – a vizsgálódás stafétabotját átadni másoknak. A konzíliumot Kruchina Ottó és Futala Tibor összehívták. A konzulenseké a szó!

Dr. Tóth Gyula

MEGJELENT

Számítógépes szakirodalmi szolgáltatások

ROBOZ PÉTER

Profilszerkesztési alapismeretek
Szolgáltatás az INSPEC adatbázisból

HARASZTHY ÉVA

Input-előállítás az INIS adatbázisba

Bp. OMIKK–ÉTK, 1982. (TMI 5. sz.)

JÁNSZKY LAJOS

A könyvtárak és az információs intézmények
feladatai és szervezete

Bp. OMIKK–ÉTK, 1982. (TMI 6. sz.)

Napjaink tudományos és műszaki információrengében elképzelhetetlen a tájékozódás számítógépek segítségével nélkül. A szakkönyvtár legújabb kiadványa a számítógépes információkeresés és információszolgáltatás folyamatával, módszereivel és eddig kevésbé használt lehetőségeivel ismert meg. Tárgyalja, profilszerkesztési alapismeretek keretében, a profilszerkesztő feladatait az információterjesztésben, valamint néhány példán keresztül az adatbázis gyűjtőkörét és hasznosítását.

A kiadvány terjedelme 66 oldal, ára 16,50 Ft.

Megrendelhető az OMIKK Értékesítési osztályától (1428 Budapest, Pf. 12.).

A tudományos műszaki fejlődés legújabb eredményeinek jelentős része a szakirodalomban kerül közlésre. E kiadvány célja a szakirodalmat gyűjtő és az abból tájékoztató könyvtárak és intézmények kialakulásának és feladatainak bemutatása. Tájékoztatót ad a hazai könyvtárosképzés és továbbképzés helyzetéről. Bemutatja a nemzetközi tudományos és műszaki információs rendszert.

A kiadvány terjedelme 43 oldal, ára 12,- Ft.

Megrendelhető az OMIKK Értékesítési osztályától (1428 Budapest, Pf. 12.).